

ПУШКІН В ОРЕОЛІ ЛЕГЕНД, або СИНДРОМ НАЦІОНАЛЬНОГО ПСИХОЗУ

К оли по телеканалі «Інтер» я вперше побачив заставку «НАШ ПУШКІН», то навіть здригнувся. Адже це вже було! «Наш Ленін», «Наш Сталін» і навіть «Наш дорогою Нікіта Сергєєвіч». Але вирішив, як зараз модно казати, відслідкувати події. А вони такі: «Інтер» ввів відлік часу – «До дня родження Александра Сергєєвича осталося... днів» і розпочав небачену (навіть за комуністичних часів) «всенародну масовку». «Євгенія Онегіна», рядком за рядком, читають пасажири громадського транспорту, курсанти військових училищ, циркові актори і навіть божжі. Оригінально? «Інтерівцям» здається, що дуже оригінально. Чому? Та, мабуть, тому, в своїй суті вони не тільки залишилися «совками», але й примножили та возвеличили свій «совкізм» до небачених розмірів. І ми потрапили на банкет не стільки політичної, скільки інтелектуальної тупості.

Про наміри організаторів цього шоу можна тільки здогадуватись. Цілком імовірно, що вони вважають українців такими, у яких немає «своїх поетів». А щоб не було ва-

кууму, то нехай «НАШ ПУШКІН» стане «ВАШИМ ПУШКІНИМ». Дякуємо за щедрість. Це по-перше. А по-друге, вони вважають, що пушкінська поезія – не кришталевий келих, сповнений інтимних роздумів, а щось на кшталт «маяковщини»: «Песня і стіх – это бомба і знамя. І голос певца поднімет клас. І тот, кто сегодня пойт не с нами, тот протів нас».

А може, інтерівці хочуть перетворити Пушкіна на символ єднання нації? Тоді виникає питання: якої саме нації? Особливо, якщо погодитись з думкою філософа і літературознавця Євгена Свєрстюка: «При всьому художньому блиску «Євгенія Онегіна» цей роман не став книгою, яка духовно будить, яка і в перекладах іншими мовами дає духовну поживу і веде до витоків».

Не випадково Леся Українка в одному з листів до Івана Франка зізналася: «... пушкінського «Євгенія Онегіна» я завжди поважала, але не любила».

Та найбільше припустимий такий варіант: ми стали свідками відродження застарілих міфів, впроваджених у обіг совєцьким літературознавством. А вони такі: «Пушкін – народний поет», «Пушкін – пророк», «Пушкін – борець за свободу пригноблених народів».

Цього нас вчили в школі. Але на «історії питання» чомусь не зупинялись. А питання було. І особливо гостро воно стояло у перші пожовтневі роки. Суть його: а що робити з класичною літературною спадщиною царської Росії? Найбільш радикально налаштовані футуристи та «пролетарські письменники» вимагали «викинути весь цей мотлох на смітник історії».

Попутники вагались. Більшовицька верхівка розмірковувала. Нарешті прийняли рішення: класиків на смітник не викидати, а просто закріплювати їх під нові потреби і тим самим поставити на службу соціалізму. Так і вчинили. І тоді ще живий Олександр Блок із символіста перетворився на «співця пролетарської революції», Некрасова зарахували до когорти революційних демократів (туди ж, до речі, «записали» і Шевченка), а Пушкіну надали вже згадувані вище титули.

І відбулася чергова абсолютно безпардонна маніпуляція: людину насильницьки «видерли» не тільки із свого родового та класового стану, але й з контексту історичної епохи. Якось забулося, що «істинно рускій» поет в генетичному плані являв собою досить інтернаціональний коктейль, така собі російсько-пруссько-єфіопсько-німецька суміш. Забулося, що як поет він формувався не під впливом Ломоносова чи Державіна, а під впливом досить на той час розвинутої французької літератури. Про все це поет писав сам. Хоча б таке: «Рід мій один а найбільш старовинних дворянських. Ми походимо від пруського вихідця Радші, або Рачі...» До речі, Пушкін стверджував, що його бабуся-німкеня так і не навчилася пристойно розмовляти російською мовою.

Але все це – дрібниці. Дуже важко було більшовикам «переробити» дворянина Пушкіна на загальнонародного, майже мужицького поета. Адже сам поет зазначав: «Яким би не був напрям моїх думок, ніколи не поділяв я з ким би там не було демократичної ненависті до дво-

У Тернополі демонтували пам'ятник Пушкіну. 9 квітня 2022 року

рянства. Воно завжди видавалося мені необхідним і природним станом великого освіченого народу». І тоді була створена легенда: від дворянина Пушкіна нічого не лишилося, бо його виховала проста кріпачка Орина Родіонівна, няня. Так, Олександр Сергійович любив няню, як і вона його, але ж їхні стосунки абсолютно точно відповідали реаліям часу – часу кріпаччини. Пушкін звільнив Орину Яковлеву від кріпаччини, але призначив її своїм повноважним представником у Михайлівському і поклав на неї такі обов'язки, які «бідній няні» і не снились. Мені пощастило познайомитись з книжкою літературознавця-пушкініста Павла Щоголіва «Пушкін і мужики», яка вийшла у світ на початку 20-х років (потім не перевидавалася), де наводиться листування Пушкіна і Яковлевої. Суть його така. Пушкін дав інструкції няні, як вибавити гроші з кріпаків, а няня звітує «батюшке, Олександр Сергєєвічу» «о принятых мерах». Орина Родіонівна доповідає про все: кого віддали у солдати, кого пороли на конюшні, кого здали приставам для «правежу» і таке інше. Ви скажете: не може бути! Автор «зводить наклеп!» Тоді відкрийте 10-й том творів О. Пушкіна (М., 1978 р.) на 328 стор. і почитайте лист Олександра Сергійовича до свого управителя поляка Пеньковського у с. Болдіно: «Милостивый государь мой, Осип Матвеевич!

По доверенности отца моего, статского советника Сергея Львовича Пушкина, имею я в своем владении в Нижегородской губернии в селе Болдине по восьмой ревизии 663 души, а в селе Кистеневе в Сергачевском уезде 274 души да сверх того в том же сельце Кистеневе 220 душ, собственно мне принадлежащие... При том имеете вы наблюдать, чтобы казенные повинности и подати были в свое время сполна уплачены: положенный же с оброчных крестьян оброк получать без недоимок и ко мне высылать: буде окажутся дурного поведения и вредные вотчине крестьяне и дворовые люди, таковых отдавать во всякое время в зачет будущего рекрутства: если окажутся неспособными, то отдавать без зачета, предварительно меня о том уведолив.

Словом, прошу Вас в оном имени распоряжаться как бы я сам, высылая доходы на мое имя. Что же вы к приращению доходов и к улучшению имени учините, впредь во всем вам верю и впредь спорить и прекословить не буду.

Двора его императорского Величества камер-юнкер титулярный советник Александр Сергеев сын Пушкин 20 ноября 1834 года»

Документ ніяких коментарів не потребує. Поміщик Пушкін чинив так, як і мусив чинити.

А чому ж він тоді каже, що «в свої жестокий век прославил я свободу»? Це що, неправда? Манірність? Ні, правда. Але розуміння свободи було зовсім не таким, як у мужицького сина Тараса Шевченка. Для аристократа Пушкіна свобода – це символ, красива фраза. Він дуже хотів свободи, але... не для своїх кріпаків. Він хотів свободи для народів, але не для конкретних, які населяли Російську імперію, а для якихось абстрактних, у всесвітні суцях. Він був принципівим поборником свободи і готовий був іти її шляхом так далеко, аж поки свобода не ставала загрозою імперії і йому, особисто, як одній із підпорок державної споруди.

На підтримку цієї тези можна наводити безліч прикладів, але я обмежусь лише деякими фактами з біографії поета в часи польського повстання 1831 року.

Олександр Герцен якось відзначив одну спільну рису всього освіченого суспільства Росії: в принципі, воно завжди було строкатим, конфліктним, роз'єднаним, але враз гуртувалося навколо царя та уряду, як тільки відкривалась можливість нових колоніальних надбань або виникала загроза національно-визвольних рухів. Колишні ідейні вороги забували про чвари і, охоплені шовіністичним полум'ям, починали брататися, складати дзвінкі пісні на захист «веры, царя и отечества». Не відрізнявся у цьому плані від інших і Пушкін.

Спочатку він пише громоподібного вірша «Клеветникам России», у якому погрожує країнам Заходу стерти їх на порох, якщо вони надумують виступити на боці польських повстанців. Потім з'являється сумнозвісна «Бородинская годовщина», у якій, крім звичних погроз, звучить заклик «держать и не пущать» Україну, якщо їй заманеться скористатись досвідом повсталих поляків:

Куда отвинем строй твердынь?

За Буг, до Ворсклы, до Лимана?

За кем останется Вольнь?

За кем наследие Богдана?

Признав мятежные права,

От нас отторгнется ль Литва?

Наши Киев дряхлый, златоглавый,

Сей пращур русских городов,

Сроднит ли с буйною Варшавой

Святыни всех своих гробов?

Пушкін шукає засоби, за допомогою яких «строй твердынь» залишився б на колишньому місці. Які ж це засоби? 1 червня 1831 року він пише князеві В'яземському: «... всє-таки их (поляків – Л. С.) надобно задушить, и наша медлительность мучительна. Для нас мятеж Польши есть дело семейственное, старинная, наследственная распря: мы не молвим судить её по впечатлениям европейским, каков бы ни был, впрочем, наш образ мыслей».

До Варшави прикута увага поета. 14 серпня він знову пише В'яземському: «... скажу тебе, что наши дела польские идут слава Богу: Варшава окружена...»

4 вересня – Міллеру: «... Благодарю вас сердечно за известие о взятии Варшавы. Поздравляю вас и весь мой лицей».

11 вересня – П. Осиповій: «Не буду говорить вам о взятии Варшавы. Вы представляете себе, с каким восторгом мы приняли это известие после 9-месячных тяжелых неудач».

У тому ж місяці Хітрово: «...излагаю, что мой брат участвовал в штурме Варшавы: я не имею от него известий. Однако насколько пора было взять Варшаву!»

Так виглядає Олександр Пушкін у ролі «борця за свободу народів».

А як же бути з твердженням офіційних пушкіністів про тяжкі переслідування, яких зазнав поет від царя та шефа жандармів генерала Бенкендорфа? Що, їх не було? Були. Але мали досить специфічний характер. Коли Олександр Сергійович «наводняв столицю возмутительными стихами» (переважно епіграмами на чиновних осіб), влаштовував скандали (такий вже був у нього невгамовний темперамент), власті з певним притиском «рекомендували» йому охолонути у своїх маєтках або здійснити подорож на південь Росії. Але нічого трагічного в цьому не було. Минав час, стосунки налагоджувались. Царський гнів змінювався на милість. І свідчень цьому безліч. Ну хоч би такий лист поета Бенкендорфу від

18 січня 1831 року:

«Милостивый государь Александр Христофорович. С чувством глубочайшей благодарности удостоился я получить благосклонный отзыв государя императора о моей исторической драме. Писанный в минувшее царствование, «Борис Годунов» обязан своим появлением не только частному покровительству, которым удостоил меня государь, но и свободе, смело дарованной монархом писателям русским в такое время и в таких обстоятельствах, когда всякое другое правительство старалось бы стеснить и оковать книгопечатание.

Позвольте мне благодарить усердно и Ваше высокопревосходительство, как голос высочайшего благоволения и как человека, принимавшего всегда во мне столь снисходительное участие.

С глубочайшим почтением и совершенной преданностью есмь, милостивый государь, Вашего высокопревосходительства покорнейший слуга Александр Пушкин.»

Бачите, яку свободу дарував літераторам цар Микола. І заяви Тараса Шевченка про те, що «від молдаванина до фіна на всіх язиках все мовчить», що «не ждїть сподіваної волї, вона заснула, цар Микола її приспав» на цьому рожевому патріотичному фонї виглядають якось дивно, якщо не сказати більше. По-різному сприймали світ засланий у казахські степи солдат Тарас Шевченко і засланий у власний маєток у Михайлівському титулярний радник Олександр Пушкин. Та й чи могло бути інакше? Адже, як писала Анна Ахматова, «30-ті роки для Пушкина – це епоха пошуків соціального стану. З одного боку, він намагається стати професійним літератором, з іншого – осмислити себе як представника родової аристократії.

Звання історіографа повинне було розв'язати ці протиріччя.

Для Пушкина це звання невіддільне від образу Карамзіна – радника царя і вельможі, що досягнув високого придворного становища своїми історичними працями».

Як відомо, зайняти місце Карамзіна Пушкину не вдалося. І за це він сердився на царя. Але по схемі: «Милые бранятся – только тешатся». Не випадково після смерті

поета государ імператор взяв на себе оплату всіх його численних боргів. І сплатив.

На жаль, життя геніїв перестає бути таємницею для нащадків. І містить в собі не тільки аромати фіміама, але всі пахощі минулої епохи. І про це треба завжди пам'ятати. І не сотворяти кумирів. Не підганяти постаті минулого під сучасні шаблони. Не вимагати від них того, на що вони були нездатні.

Жоден міф не витримує випробування часом. Навіть такий: «Євгеній Онегін» – «істинно русское произведение, подлинная энциклопедия русской жизни». Так, певною мірою, це була дійсно енциклопедія життя дворянської верхівки. Сам же народ, як такий, залишився за рамками твору. Та й сам герой твору – Онегін, як не дивно, має суто британське коріння. Це підтверджує і такий дуже серйозний пушкініст, як Анна Ахматова: «Питання про вплив на творчість Пушкина знаменитого роману Бенджамена Константа «Адольф» вже обговорювалося в пушкінській літературі. Відомо, що романтичний герой Б. Константа був одним із прототипів Онегіна». І ще: «Створюючи сучасного героя, «сина віку сього» – світську людину, таку ж зарозумілу і егоїстичну, як Адольф, Пушкин запозичив готовий характер».

І все це зайвий раз свідчить про те, що немає жодних підстав влаштовувати загальнонаціональний телевізійний психоз. Гадаю, що сам Олександр Сергійович, побачивши колективну читку свого роману у виконанні чергової бригади духовних бомжів, навряд чи зрадів би... Не про таку народну стежину до свого пам'ятника він мріяв.

Не подумайте, що я проти ювілею. Я – проти свинства. Я обов'язково відзначу ювілей поета. У цей день куплю пляшку доброго терпкого вина. Запалю свічку. Відкрию томик на старій закладці. Або просто заплашу очі і прочитаю напам'ять:

Я вас любил.

Любовь еще, быть может,

В душе моей угасла не совсем...

Леонід СОТНИК,
політолог

«Універсум», ч. 5–6, 1999

Московити почали боротьбу з українськими книжками на окупованих територіях

Російські загарбницькі сили на окупованих територіях України знищують історичні та художні книжки. Про це повідомляється на сторінці Головного управління розвідки Міністерства оборони України у Facebook: «У бібліотеках тимчасово окупованих територій Луганської, Донецької, Чернігівської та Сумської областей почалися вилучення української історичної та художньої літератури, яка не збігається з постулатами кремлівської пропаганди. Для цього залучено російські підрозділи «воєнної поліції». Наразі, окрім репресивних, вони виконують так звані «ідеологічні функції».

Зокрема, найбільшу зацікавленість поліцаїв викликають книжки щодо історії українських Майданів, АТО/ООС, історії українських визвольних змагань. Також до «екстремістської» літератури відносять шкільні підручники історії України, наукову та популярну історичну літературу. Так, окупанти мають цілий перелік заборонених до згадування імен. Серед них: Іван Мазепа, Симон Петлюра, Степан Бандера, Роман Шухевич, В'ячеслав Чорновіл. В містах Кремінна, Рубіжне (Луганська область), Городня (Чернігівська область) відомі випадки вилучення книжки «Справа Василя Стуса» Вахтанга Кіпіані. «Знайдені книжки вилучаються, знищуються на місці або вивозяться у невідомому напрямку», – йдеться в повідомленні ГУР МО.

24 березня 2022 року

